

de Sportwereld

NUMMER 52

Voorjaar 2009



Schaatsen op een zwembad
De oudste Nederlandse tennisrackets
Tumult op de Paralympische Spelen

Inhoud 52

| | |
|--|----|
| Tumult op de Paralympische Spelen | 3 |
| Geschiedenis van de studentensport in Leiden | 7 |
| Sport in historisch perspectief | 11 |
| Schaatsen op een zwembad | 12 |
| De oudste Nederlandse tennisrackets | 16 |
| Publicaties | 19 |
| Schaatsen: de geschiedenis van de wedstrijd baan | 21 |

Redactioneel

Graag stel ik voor dit nummer 52 van de Sportwereld onze nieuwe hoofdredacteur Max Dohle aan u voor. Max is een gekend publicist op het gebied van sportgeschiedenis en schreef al geregeld voor dit orgaan. Het voorliggende nummer biedt een aantal boeiende artikelen. Begonnen wordt met een kijkje achter de schermen van de Paralympische Spelen, die niet alleen maar op idealisme en pure sportbeoefening gebouwd blijken te zijn. Voorts een terugblik op de geschiedenis van de studentensport in Leiden, door ervaringsdeskundige Nico van Horn. Verder achtergrondartikelen over de geschiedenis van de kunstijsbanen en van het schaatsen op de 400-meterbaan, dat voor ons zo vanzelfsprekend lijkt. Tot slot een degelijk overzicht van recente publicaties van de hand van Wilfred van Buuren.

WWW.SPORTBOEK.NL
modern antiquariaat

over ons | home | bestellen | betalingsvoorwaarden | links

Het adres voor nieuwe & 2e hands sportboeken en sport DVD's

WWW.SPORTBOEK.NL is een verzend-antiquariaat en handelt in tweedehands sportboeken, een initiatief van sportjournalist Mark Grijsbach.

WWW.SPORTBOEK.NL biedt u tevens een ZOEKSERVICE aan. Als u al tijden speurt naar één of meerdere boeken, stuur dan een e-mail naar info@sportboek.nl en wij gaan vrijblijvend voor u op pad

Ook bestaat de mogelijkheid om NIEUWE BOEKEN te bestellen via www.sportboek.nl. Zowel Nederlands- als buitenlandstalige uitgaven

De beste sportboekwinkel voor Nederland en België!

Tumult op de Paralympische Spelen

Frank Grootemaat

Bij de Paralympische Spelen denken we in eerste instantie aan sporters met een lichamelijke of mentale beperking die hun uiterste best doen om zo goed mogelijk te presteren. Maar net als de Olympische Spelen heeft ook de Paralympische variant te maken met misstanden. Ook bij de Paralympics worden tijdens elke editie dopingzondaars betrapt. In het verleden vonden er bovendien nog een aantal opmerkelijke Paralympische incidenten plaats.

Valsspelende basketballers

Sinds 1996 kunnen naast fysiek gehandicapten ook mentaal gehandicapte sporters deelnemen aan de Paralympische Spelen. In 2000 stonden er ook onderdelen voor deze groep sporters op het programma. Het Spaanse basketbalteam behaalde in deze categorie de gouden medaille. Het oppermachtige team versloeg in de finale Rusland met 87-63. Om in dit team te mogen uitkomen moesten de atleten beschikken over een IQ van maximaal 70.

Eén van de leden van het winnende team, Carlos Ribagorda, zorgde korte tijd na de Paralympics voor een grote rel. In een artikel in het magazine *Capital* maakte hij bekend dat hij en negen anderen van het team helemaal geen handicap hadden. Sterker nog, in

het team bevonden zich een journalist (hijzelf), een advocaat, een ingenieur en een aantal studenten. Zij hadden geen enkele medische of psychologische test ondergaan die hun intellectuele capaciteiten had vastgesteld. Ribagorda maakte daarnaast bekend dat er ook bij atletiek, tafeltennis en zwemmen vier niet-gehandicapte Spaanse medaillewinnaars waren. Hij constateerde dat dit een doelbewust beleid was van de Spaanse federatie, om extra medailles te winnen en meer financiële steun te genereren. Sterker nog, de spelers werden er zelfs op gewezen dat ze het spel soms moesten vertragen, om niet te veel op te vallen.

Na een onderzoek van het *International Paralympic Committee* (IPC) bleek dat er geen testen waren uitgevoerd, en dat tien van de twaalf basketballers inderdaad geen deel van het team hadden mogen uitmaken. De basketballers moesten hun medailles inleveren. Naar de andere door Ribagorda genoemde sporters is geen onderzoek gedaan. De IPC maakte na deze affaire bekend dat, vanwege de moeilijkheden met het vaststellen van de intellectuele handicap van atleten, de sporten voor deze groep voorlopig geweerd werden van de Paralympics. Op dit moment is dit nog steeds het geval.

Een voormalig terrorist

In 2000 was er ook een Spaanse deelnemer die op een andere manier van zich deed spreken. De drieënveertigjarige zwemmer Sebastian Rodriguez Veloso won vijf keer zwemgoud in Sydney, in zijn geval in disciplines voor atleten met een lichamelijke handicap. De voorgeschiedenis van Rodriguez was opmerkelijk. In 1983 was hij in zijn woonplaats Vigo toegetreten tot de extreemlinkse antimonarchistische stadsguerrillabeweging *Grapo de Grupos Armados Revolucionarios Primero de Octubre*. Onder zijn geuzennaam *Chano* voerde Rodriguez in heel Spanje aanslagen uit. Bij één van die aanslagen werd de zakenman Rafael Pendura gedood. In 1985 werd Rodriguez opgepakt en tot 86 jaar gevangenisstraf veroordeeld voor zijn betrokkenheid bij diverse aanslagen en zijn rol bij de moord op Pendura. In 1990 ging Rodriguez in hongerstaking, en hield dat maar liefst 432 dagen vol. Hij overleefde dit omdat de Spaanse gevangenisautoriteiten hem kunstmatige voeding toedienden. Uiteindelijk deden de lichamelijke gevolgen van de hongerstaking hem wel in een rolstoel



belanden. Op 23 november 1994 werd Rodriguez voortijdig vrijgelaten, omdat hij ongeneeslijk ziek zou zijn. Hij keerde terug naar Vigo en meldde zich aan bij een lokale rolstoelbasketbalvereniging. Kort daarna stapte hij over naar het zwemmen, waarin hij al snel uitblonk. Niemand in zijn omgeving wist van zijn terroristische verleden. Ook het Spaanse Paralympische comité was niet op de hoogte.

In Sydney vertelde Rodriguez dat hij gehandicapt was geraakt door een verkeersongeluk. Hij won vervolgens goud op de 50m, 100m en 200m vrije slag, 4x50m vrije slag en 4x50m wisselslag. Nadat door een artikel in *El Pais* bekend werd hoe de vork werkelijk in de steel zat, bleef men in Spanje trots op de prestaties van Rodriguez. De bekendmaking van zijn verleden had voor hem verder geen gevolgen. Rodriguez zag echter af van een bezoekje aan de koning, op eigen verzoek. Vijf keer luisteren naar het Spaanse volkslied na zijn gouden medailles was voor deze antimonarchist al voldoende kwelling geweest.

Niet van onbesproken gedrag

Ook in Nederland was dat jaar commotie rond een succesvolle Paralympische zwemmer. Alwin Houtsma zwom in Sydney het toernooi van zijn leven. In Atlanta had de mentaal gehandicapte zwemmer al tweemaal goud behaald op de 50 en 100 meter vrije slag. Vier jaar later won hij maar liefst vijf keer goud, op de 50m vinderslag, 50m vrije slag, 100m vrije slag, 100m schools-
lag en 200m wisselslag. Ook behaalde hij zilver op de 200m vrije slag en de 4x50m wisselslag. Verder was er nog brons op de 100m rugslag, waardoor Houtsma op een indrukwekkend totaal van acht medailles eindigde. De tweeëntwintigjarige mocht als Nederlandse koning van de Paralympics de vlag dragen tijdens de sluitingsceremonie.

Ondanks zijn geweldige prestaties kreeg hij geen koninklijke onderscheiding, omdat hij in aanraking zou zijn geweest met politie en justitie. Hij had echter geen strafblad, en het bleef onduidelijk wat er nu precies aan de hand was. Volgens de officiële lezing was hij "niet van onbesproken gedrag". Onder meer de SP was verbolgen over het feit dat dit boegbeeld van de Paralympische sport zo behandeld werd. Kamerlid Agnes Kant wilde van minister Klaas de Vries en staatssecretaris Margo Vliegthart weten waarom er geen uitzondering voor Houtsma werd gemaakt wat betreft het beginsel van onbesproken levenswandel. Dit gebeurde namelijk wel vaker. "Eén van de argumenten waarom wij sportieve prestaties decoreren, is de bijzondere voorbeeldfunctie en stimulans die van sportprestaties uitgaan. Alwin Houtsma zou juist om die

reden als eerste verstandelijk gehandicapte medaillewinnaar een koninklijke onderscheiding moeten krijgen." Dit protest had echter geen succes, Houtsma bleef verstoken van een lintje.

De Paralympische Spelen in Nederland

En zo had Nederland na twintig jaar weer een Paralympische rel. Want in 1980 was er nog veel meer commotie rond de Paralympische Spelen. Die affaire duurde echter veel langer dan de al genoemde gebeurtenissen, en leidde zelfs tot Kamervragen.

De Olympische Spelen van 1980 werden gehouden in Moskou. Tegenwoordig is het gebruikelijk dat de organisator van de Olympische Spelen ook de Paralympische variant voor zijn rekening neemt. Dit was echter niet altijd zo. Pas sinds 1988 is het de standaard dat beide evenementen plaatsvinden in dezelfde stad. En pas in 2001 werd vastgelegd dat vanaf 2012 de organisator van de Spelen de daadwerkelijke verplichting heeft ook de Paralympics te organiseren. Moskou wees de organisatie van de Paralympische Spelen in 1980 af om een ronduit bizarre reden. In de Sovjet-Unie waren er naar eigen zeggen geen gehandicapten, waardoor het land niet de capaciteiten had om een dergelijk evenement te organiseren.

Gelukkig waren drie andere landen wel bereid de organisatie op zich te nemen: Denemarken, Nederland en *Zuid-Afrika*. Wacht even, Zuid-Afrika? Was dit land vanwege haar apartheidregime niet vanaf 1964 uitgesloten van deelname aan de Spelen? Inderdaad, maar die boycot gold niet voor de Paralympics. Zuid-Afrika nam dan ook elke vier jaar trouw deel. Op de Paralympische Spelen van 1972 in Heidelberg (Duitsland) eindigde Zuid-Afrika zelfs als derde in het medailleklassement.

Pas vier jaar later in Toronto, kort na de bloedige rellen in Soweto, was er voor het eerst veel discussie omtrent de participatie van Zuid-Afrika. In de aanloop had de Canadese federale regering haar subsidie van een half miljoen dollar al ingetrokken vanwege de Zuid-Afrikaanse deelname. Als gevolg hiervan werd van alle participerende landen een financiële bijdrage verlangd, en werden er voor het eerst in de geschiedenis van het evenement toegangsgelden geïnd. Cuba, Hongarije, India, Jamaica, Joegoslavië, Kenia, Oeganda, Polen en Soedan trokken zich terug uit protest tegen de deelname van Zuid-Afrika. Ludwig Guttmann, geestelijk vader van de Paralympische Spelen, verdedigde de Zuid-Afrikaanse aanwezigheid, en wees op de gemengde samenstelling van de ploeg: "De gehandicapte atleten zijn de eersten die de Apartheidspolitiek van Zuid-Afrika hebben doorbroken."

Zuid-Afrika niet welkom

In juli 1977 werd besloten dat Nederland de Paralympics van 1980 zou gaan organiseren. Als locatie werd gekozen voor Arnhem, terwijl de zwemwedstrijden in Veenendaal zouden plaatsvinden. In 1979 ontstond er voor het eerst wat reuring over de mogelijke deelname van Zuid-Afrika. Een aantal Afrikaanse landen dreigde met een boycot van Nederland bij alle sportevenementen als Zuid-Afrika uitgenodigd zou worden. Nieuw-Zeeland had al ervaring met een dergelijke boycot omdat het sportcontacten had onderhouden met Zuid-Afrika. Het Nederlandse organisatiecomité hanteerde het volgende standpunt: "Zuid-Afrika moet aan de Spelen van 1980 kunnen deelnemen, mits dit team op een interraciale basis is samengesteld. Het stichtingsbestuur, dat van tevoren de gegevens van de deelnemers ontvangt, zal nagaan of inderdaad ook duidelijk blijkt dat het team interraciaal is samengesteld. Is dit niet het geval dan zal deelname niet mogelijk zijn." In juli en augustus 1979 stapelden de bezwaren zich echter op. De speciale VN-commissie tegen apartheid in de sport en het *comité Zuidelijk Afrika* maakten beiden in een brief kenbaar dat deelname van Zuid-Afrika in strijd was met een aantal VN-bepalingen. Niet veel later sloot de Arnhemse gemeenteraad zich bij dit standpunt aan. Vooral de Nigeriaanse VN-ambassadeur B. Akporode Clark, voorzitter van de genoemde commissie, uitte zich in scherpe bewoordingen. "Over onze opvattingen valt niet te onderhandelen. Met een land als Zuid-Afrika behoort, zolang er apartheid bestaat, geen enkel contact plaats te hebben van deze



aard. Sport en politiek hebben wel degelijk met elkaar te maken in de wereld van vandaag." Als mogelijke maatregelen noemde hij Nederlandse uitsluiting van de Spelen in Moskou en economische sancties.

De Nederlandse overheid beslist

De Nederlandse regering zegde toe een onderzoek te starten. Begin oktober 1979 kwam zij met een standpunt. Minister van Buitenlandse Zaken Chris van der Klaauw en staatssecretaris Gerard Wallis de Vries, die sportzaken in zijn portefeuille had, wilden de komst van een interraciaal Zuid-Afrikaans team niet verhinderen. Zij beriepen zich op de constatering dat de VN-bepalingen alleen golden voor sportploegen die op raciale basis waren samengesteld. De verwachting was dat dit met de Zuid-Afrikaanse Paralympische ploeg niet het geval zou zijn.

Korte tijd hierna diende PvdA-kamerlid Relus ter Beek een motie in. Hierin werd de regering verzocht om geen medewerking te verlenen aan de organisatie van de Paralympics als Zuid-Afrika zou worden uitgenodigd. De fractie van het CDA was verdeeld, en vergaderde maar liefst zes uur over de kwestie. Het CDA stemde uiteindelijk grotendeels voor de motie. Alleen de VVD en de kleine rechtse partijen stemden tegen. De tegenstemmers benadrukten de voortrekkersrol die een gemengd Zuid-Afrikaans team zou kunnen vervullen. Op 18 oktober werd de motie aangenomen. Op 19 oktober stemde de regering met tegenzin in met de motie. "Gegeven de door de uitspraak van de Tweede Kamer ontstane situatie rond de Spelen in Arnhem is de ministerraad echter tot de conclusie gekomen dat handhaving van het aanbod tot materiële steun aan de Paralympics indien een Zuid-Afrikaans team zou deelnemen niet verstandig zou zijn." Wel werd benadrukt dat het comité vrij was alsnog Zuid-Afrika uit te nodigen, maar dan zonder financiële overheidssteun. Het comité schaarde zich echter achter het overheidsstandpunt, en deelde Zuid-Afrika mee dat het niet zou mogen deelnemen.

Beroep bij de Raad van State

De Zuid-Afrikaanse associatie voor gehandicapte sporters legde zich hier niet bij neer. Voorzitter Menzo Barrish uitte zich teleurgesteld: "Dat besluit is een slag in het gezicht voor mijn organisatie die niets anders wil dan rassenharmonie, en dit ook al bereikt heeft." De associatie beklagde zich bij de *International Organizations of Sport for the Disabled* (IOSD). Tegelijkertijd organiseerde Zuid-Afrika selectiewedstrijden en ging het door met het samenstellen van een ploeg.

Ook in Nederland roerden zich steeds meer partijen die de uitsluiting van Zuid-Afrika onterecht vonden. Diverse gehandicaptenorganisaties, de VVD en prominente ex-sporters als Erica Terpstra en Anton Geesink spraken zich uit voor Zuid-Afrikaanse deelname. Namens de Zuid-Afrikaanse associatie voor gehandicapte sporters, zes Zuid-Afrikanen en drie Nederlandse stichtingen diende mr. Leo van Heijningen twee beroepschriften in bij de Raad van State, om het kabinetsbesluit te schorsen. Op 22 november 1979 werd een nieuwe stichting opgericht die de deelname van Zuid-Afrika als hoofddoel had. De stichting *Wij horen er bij* stond onder voorzitterschap van Radio-omroeper Hans van Zijl, die zelf gekluisterd was aan een rolstoel.

Van Heijningen gaf aan waarom het besluit van de regering volgens hem onrechtmatig was: "Door een sportploeg te weren, hoopt men het regeringsbeleid in Zuid-Afrika te wijzigen. Dat is niet alleen onmogelijk en irrationeel, maar ook hoogst onrechtvaardig omdat de Zuid-Afrikaanse sporters zich op multiraciale basis verenigd hebben. Het is onzedelijk en verwerpelijk. De gehandicapte medemens kan en mag geen inzet zijn bij een internationale politieke strijd." De regering betreurde de gang van zaken, maar stelde dat het niet anders kon. Door de dreiging van boycots en het standpunt van de Kamer zou de organisatie bij deelname van Zuid-Afrika haast onmogelijk worden. Op 4 januari 1980 verklaarde de Raad van State dat het overheidsbesluit rechtmatig was en werd het ingediende verzoek afgewezen.

"We gaan toch"

In Zuid-Afrika maakte deze beslissing echter geen indruk. Barrish gaf aan dat er toch een Zuid-Afrikaanse afvaardiging naar Nederland zou gaan, en overwoog nu een klacht in te dienen tegen het organisatiecomité. "Maar ongeacht de uitkomst van deze of andere wettige acties tegen de Nederlandse regering of de organisatoren hebben wij de bedoeling om aan de Spelen deel te nemen omdat dit ons moreel en wettig recht is." Het vervolg was dat er nogmaals een bezwaar werd ingediend bij de Raad van State, nu tegen het organisatiecomité.

Ondertussen ontspan zich in Nederland een keiharde strijd tussen de twee stichtingen *Comité Zuid-Afrika Nee* en *Wij horen er bij*. Kort voor het begin van de Paralympics was er nog steeds geen duidelijkheid of er een Zuid-Afrikaanse ploeg in Nederland zou aankomen. *Wij horen er bij* rekende hier wel op, en zou zorg dragen voor de ontvangst en begeleiding van die ploeg. Eventueel zou er gezorgd worden voor een alternatief

sportprogramma. *Comité Zuid-Afrika Nee* kondigde aan de atleten op te zullen wachten met een demonstratie, en ze overal te gaan schaduwen. Het Arnhemse PvdA-raadslid G.H.L. Velthuisen, lid van het *Comité Zuid-Afrika Nee*, sloeg dreigende taal uit: "Als ze toch tegen een Nederlandse ploeg uitkomen zullen wij dit proberen te verhinderen. Lukt dit niet met praten dan doen we het op een andere manier."

Van Zijl reageerde namens *Wij horen er bij*: "Het is een afschuwelijke zaak dat er mensen met zulke plannen rondlopen. De Zuid-Afrikanen komen hier als gasten en mogen gaan en staan waar zij willen. En dat ze ons vanaf Schiphol achtervolgen? Geen probleem, wij zijn overal op voorbereid en schudden ze wel af." Anderhalve week voor aanvang kwam het verlossende woord van de Raad van State. Zuid-Afrika werd definitief uitgesloten van deelname. De Zuid-Afrikaanse associatie voor gehandicapte sporters legde zich er nu wel bij neer, zodat er geen ploeg naar Nederland afreisde. Het rustige verloop van de Paralympics leek hiermee gewaarborgd.

Eind goed, al goed?

Toch was er tijdens de opening op 21 juni 1980 nog wel iets van de commotie te merken. Dr. Robert W. Jackson, waarnemend voorzitter van de IOSD, gaf in zijn toespraak aan de afwezigheid van Zuid-Afrika te betreuren. En tijdens de openingsplechtigheid cirkelden een uur lang twee vliegtuigjes in de lucht met een spandoek met de tekst: "Zuid-Afrikaanse invaliden blank en zwart, Nederland houdt u apart." In de dagen daarna zou de aandacht echter steeds meer uitgaan naar de sportprestaties.

Zuid-Afrika zou nadien pas in 1992 weer zijn opwachting maken op de Paralympics, die in dat jaar ook voor het eerst echt Paralympics heetten. De Paralympics in 1980 werden namelijk officieel de Olympische Spelen voor gehandicapten genoemd. Na 1980 werd deze naam gewijzigd. Het IOC maakte bezwaar tegen het gebruik van de naam Olympisch, omdat deze naam voorbehouden was aan de 'echte' Spelen, en het niet wenselijk werd geacht dat andere evenementen ook die naam droegen. Of de commotie rond de deelname van Zuid-Afrika in 1980 bij deze beslissing een rol heeft gespeeld is niet bekend, maar valt niet geheel uit te sluiten.

Dit artikel is geschreven met behulp van het enige complete Nederlandse online krantenarchief:

<http://www.archiefleeuwardercourant.nl>

foto's uit: Stichting Olympische Spelen voor Gehandicapten, Olympics for the Disabled Holland '80 Commemorative Book (z.p., z.j.).

Geschiedenis van de studentensport in Leiden

Nico van Horn

In 1939 waarschuwt een gedenkboek van het Leidsch Studenten Corps: 'Toch behoeven wij gelukkig voorshands nog niet te spreken over sportvergoding, het verschijnsel onder de hedendaagsche jongeren, dat reeds zooveel pennen in beweging wist te brengen. Dreigt een gesprek op de Sociëteit zich eens wat al te zeer te concentreren op elkanders rijden, catch of inpik, dan weet gewoonlijk snel genoeg de schampere opmerking van een, die niet in training is, de conversatie in juiste banen te leiden.' Voor de niet-verstaanders, het gaat hier over roeien.

Studenten doen aan sport. Dat staat vast. Het kan verhelderend zijn om eens te kijken of sport op de Leidse universiteit altijd een rol van betekenis heeft gespeeld.

In de beginjaren van de universiteiten, zestiende, zeventiende en achttiende eeuw, deed de stad Leiden weinig aan het ontspanningsleven voor de studenten, immers, die vormden een eigen wereldje. In 17^e-eeuws Leiden vinden we een maliebaan, buiten de stadsmuren. Binnen de stad zelf, in de buurt van het Rapenburg waar de universiteit was gevestigd, waren er al drie kaats- of tennisbanen. Er was ook een scherm- en rijschool, compleet met een schermmeester, die zijn lessen gaf op de zolder van het Academiegebouw aan het Rapenburg. Hij werd door de Universiteit en de studenten betaald. Via die scherm- en rijschool kon de student lessen volgen in rijden, schermen, dansen, exerceren, en schieten. En dat alles ver weg van de burgerij, ver van de stad Leiden, maar alleen onder de heren studenten.

Die beslotenheid van de studentenwereld bleef tot 1940 in stand. Piet de Rooij, in het sportnummer van de Groniek van tien jaar geleden, schreef over de jongensclubs die met georganiseerde sport in Nederland begonnen. Vriendenclubs, zoals de club van Pim Mulier die zich kort na 1880 ging bezighouden met georganiseerde sport in Haarlem. In Leiden bestond er één grote jongensclub, het Leidsch Studenten Corps (LSC, nu: Minerva) dat zich in een pand aan de Breestraat had verschanst. Daar speelden zich de belangrijkste extra-curriculaire activiteiten af: gezelligheid, drank en ontspanning. Er was eigenlijk geen behoefte aan diepgaande contacten met de burgerij of niet-studenten.

Als je kijkt naar de mondiale verbreiding van sporten, en dan in het bijzonder de Engelse sporten, dan is de stad Leiden zeker niet de eerste, waar in Nederland met sport is begonnen. Ook de studenten in Leiden

hebben het fenomeen sport in Nederland niet uitgevonden. We moeten dan naar die steden kijken waar Engelsen kwamen. Immers, de Britten introduceerden wereldwijd voetbal, zoals in Zuid-Amerika, België en in verschillende Duitse havensteden. En dat gold niet alleen voor voetbal. Leiden was in de negentiende eeuw niet bijzonder gelieerd aan het buitenland, geen havenstad, weinig internationale contacten. Twenthe was wel een van de bakerplaatsen voor voetbal in Nederland. Dit kwam omdat de banden in textielkringen tussen Twenthe en Engeland innig waren, zo schijnt er zelfs al rond 1860 iets met een bal gebeurd te zijn. En Haarlem omdat daar Pim Mulier en een paar maten van hem tijdelijk op school hadden gezeten in Engeland en daar besmet waren geraakt met het sportvirus.

Ondanks de studenten, die toch redelijk vaak op goede scholen of zelfs internaten hadden gezeten, liep Leiden niet voorop met de ontwikkeling van sport. Leiden lag dichtbij andere (woon-)plaatsen en in het weekend trokken de studenten massaal naar huis, naar Den Haag, Wassenaar, Rotterdam. Dat was een andere situatie dan bijvoorbeeld in Groningen waar de ouderlijke woning meestal ver verwijderd was van de universiteit. Daar moesten de studenten wel in het weekend overblijven. Als je zou gaan wedstrijdsporten - meestal in het weekend - dan deed je dat dus in je woonplaats, en niet in Leiden. Het leek er bovendien op alsof de heren, als ze eenmaal in Leiden waren aangekomen, en min of meer verplicht Corpslid werden, alle lichamelijke activiteit schuwden. Daarover later meer. Leiden liep dus niet voorop. Nemen we als voorbeeld de watersport. Het roeien begon niet op de universiteit, maar in wat vroeger werd genoemd de koopmanssteden, Rotterdam, Amsterdam, Dordrecht, Harlingen, de laatste ongetwijfeld meer zeilen dan roeien. Het waren vaak jongelui van beschaafde stand, zoons van reders en dekzeilmakers. Leiden was niet eens de eerste stad waar de studenten begonnen te roeien, maar Utrecht waar al in de jaren zestig van de negentiende eeuw de Roei- en zeilclub De Vliegende Hollander actief was. Helaas hield deze club het niet lang vol en pas in 1880 verscheen in Utrecht Triton op het toneel, die geen aanwijsbare band met De Vliegende Hollander had. Curieus is wel dat in 1865 en 1866 roeiverenigingen als de Maas uit Rotterdam, 1851,

en de Hoop uit Amsterdam, 1848, zich aansloten bij een oproep van prins Hendrik de Zeevaarder, broer van koning Willem III, aan de corpora in Nederland om studenten te leveren die zouden kunnen meedoen aan wedstrijden. De corpora van Leiden, Utrecht en Amsterdam reageerden negatief. Ze hadden het wel geprobeerd, maar er waren geen belangstellenden. De reactie van Utrecht is op zijn minst merkwaardig, want er was een club!

Het zou tot 1874 duren eer in Leiden, student James Cohen Stuart op het idee kwam een studentenroeiclub op te richten. Waar had hij dat idee vandaan? Niet van Engelse zijde, maar van een boottochtje van enkele dames en heren van roeivereniging de Maas uit Rotterdam die in mei 1874 naar Leiden afzakten in het kader van het 25-jarig regeringsjubileum van koning Willem III. Zo ziet u dat een koningshuis toch zijn voordelen heeft. Cohen Stuart informeerde bij De Maas, kocht boten bij de Amsterdamse vereniging De Hoop en roeide ze over naar Leiden. Dat was een goede start en al binnen een jaar was er een Engelse trainer. More, zo heette hij, zat op een goede dag te werken in de Leidse Hortus en zag ineens een boot komen aanstumperen op de Witte Singel. Dat zinde hem niet en hij sprak de heren aan. Binnen no-time was hij de eerste trainer van de jonge vereniging. Daarmee zette Njord een precedent neer.

Toen in 1876 in Delft ook een studentenroeivereniging ontstond duurde het nog geen twee jaar of de twee bekampen elkaar tijdens de Universiteitswedstrijd, of studentenroeiwedstrijd. Het woord dat daar nu voor wordt gebruikt 'Varsity' komt pas na 1885 in zwang en lijkt ontleend te zijn aan de Amerikaanse ontmoeting tussen Harvard en Yale. De race Oxford-Cambridge, 1829, werd immers de Boatrace genoemd. Ook hier schiep Njord een precedent, interacademiale wedstrijden. Bij meer sporten zou het voortaan jaarlijks tot een ontmoeting tussen studenten komen. Opvallend is dat de meest succesvolle subvereniging van het LSC en de meest spraakmakende club (Njord dus) er een was die zich een sport had toegeëigend, en daar eigen wedstrijden voor uitschreef, de Varsity. Hoewel ook burgers roeiden en het daar zelfs is begonnen, is het snel een studentensport geworden en gebleven. De Olympische kampioenen Jan Wienesse, Ronald Florijn en Nico Rienks zijn toch minder Bekende Nederlanders geworden dan Ard Schenk, Fanny Blankers Koen of andere Olympische kampioenen.

Maar welke sporten beoefenden de Leidse studenten in de negentiende eeuw nog meer? De Commissie voor de Scherm school Arena Studiosorum

van 1830 beschikte al direct over een schermmeester en sloot daarbij aan bij de zeventiende- en achttiende-eeuwse traditie. Die schermtraditie werd lang in stand gehouden: '...dat de muzenzoonen hun krachten met niet minder goed gevolg aan de lichaams oefeningen wijdden dan aan de wetenschap'. Regelmatig demonstreerde Arena in de Leidse Schouwburg, tijdens een assaut: 'Velen verwierven door hun onverschrokken toeren de bijval der aanwezigen, die menigmaal niet wisten wat meer te bewonderen, de grote lichaamskracht of de onbegrijpelijke vlugheid der jeugdige acrobaten'. Het ging dus om lichaamskracht of bedrevenheid in het hanteren der wapenen, en niet om competitie. Meestal ging de opbrengst van zo'n assaut naar een liefdadig doel, zoals de Kweekschool voor de Zeevaart of de Inrichting tot zedelijke verbetering van jeugdige ontslagenen. Na de uitvoering volgde meestal een bal. Arena zat niet stil en ontplooidde nieuwe activiteiten: rond 1860 beschikte Arena over een schermmeester, een gymnastiekmeester, kwamen de eerste zwempogingen van de grond en deed men voorzichtig aan lichte atletiek. In 1880 organiseerde Arena het eerste interacademiale toernooi, met studenten uit Amsterdam, Utrecht en andere hogescholen en universiteiten. In 1881 kwam er gewichtheffen bij en in 1887 worstelen. Dit laatste als gevolg van een optreden van de eerste bodybuilder ter wereld, de Duitser Eugen Sandow, die eind 1887, begin 1888 in Nederland verbleef. Op uitnodiging van Arena vertoonde hij ook zijn kunsten in de Leidse Stadsgehoorzaal. Verschillende studenten uit Leiden en Delft namen vervolgens les bij hem. Arena boerde dus goed.

In 1869 richtte men binnen het LSC de Studenten IJclub op, die grote winterfeesten organiseerde, met geldprijzen voor deelnemers uit het hele land. De wedstrijden werden gehouden op het Galgewater, een vroeg voorbeeld van een universitair sportcentrum want niet alleen de schaatsers waren daar te vinden, maar ook de zwemschool en vanaf 1875 de roeiers van Njord. Er waren steeds twee schaatswedstrijden, een voor de studenten en een voor de buitenstaanders.

Zijdelings moet hier ook Pro Patria worden vermeld, opgericht 1866, als de Leidsche Studenten Vereeniging tot vrijwillige oefening in de wapenhandel Pro Patria. Pro Patria kent een oude geschiedenis die al teruggaat tot de zeventiende eeuw toen een studentencompagnie de Hogewoerds poort bewaakte in 1672. Ook tijdens de Franse revolutietijd waren er studentencompagnieën. Dan is er nog het beroemde verhaal over de Leidse jagers in 1830 die naar België vertrokken in de strijd tegen de Belgen. Nog steeds herinnert een

tafeltje in Sociëteit aan de gevallen in die dagen. Reden van oprichting van Pro Patria was de Bismarckpolitiek en de Duitse eenwording. De schietbaan lag in Katwijk. Er was er ooit een geweest tussen Mare en Herenpoort, maar die was 'lek'. Kogels drongen nabijgelegen huizen binnen. Het schieten ging overigens goed, en regelmatig eindigde Pro Patria in landelijke wedstrijden in de hoogste regionen. Thans levert Pro Patria mensen voor de Vierdaagse in Nijmegen, en voor de erewacht voor de Ridderzaal op Prinsjesdag.

Er kwam een Cricketclub in 1876, en rond 1880 duikt wielclub De Raddraaier op. Pas in 1888 kwamen overigens de 'safeties' in zwang in Leiden. In 1893 ging van vaste banden op luchtbanden over. De Raddraaier organiseerde ook regelmatig wedstrijden. Curieus dat in een oud gedenkboek over het LSC staat, dat wielrennen na 1900 zo algemeen werd, dat de lol er voor de studenten van af was. Ze merkten dat ook de burgerij aan het fietsen was geslagen, en dus was de lol er af.

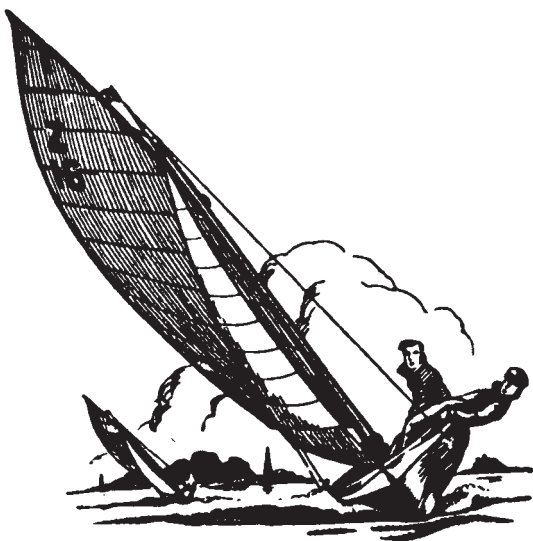
Andere sporten (tennis, hockey, rugby, zeilen) vonden ook een plaats binnen het LSC en na 1900 ook binnen de VVSL, de vrouwelijke tegenhanger van het Corps. Nog steeds is het Corps - of Minerva - een kweekvijver voor sport. De Nederlandse bobsleeërs hebben hun bedrijf te danken aan de hernieuwde belangstelling voor deze sport door een aantal Leidse studenten in de jaren zeventig van de twintigste eeuw. Voetbal is bij de corpsstudenten nooit echt populair geworden. Zij die voetbal speelden, deden dat in het

weekend, in Den Haag, bij gerenommeerde clubs zoals HBS.

Waar de Leidse studenten wel heel goed in waren, was de wetenschappelijke onderbouwing van hun sportieve activiteiten. Piet Damsté, student oude talen en roeier, legde de nadruk op trainingen, veel minder alcohol, regelmaat, oefenen en discipline. De jonge Damsté publiceerde met clubgenoot Pels Rijcken de eerste in het Nederlands geschreven handleiding voor het roeien. Ook vanuit de IJclub verscheen een handleiding voor het schaatsen, een der eerste in Nederland. Leidse studenten werkten van harte mee aan de oprichting van de Nederlandsche Schaatsenrijders Bond. Door de serieuze training, was Njord rond 1885 zo oppermachtig, dat burgerverenigingen als de Maas en de Hoop overwogen studenten uit te sluiten van hun wedstrijden. Roeiende studenten wonnen in 1900 de eerste gouden medaille voor Nederland op de Olympische Spelen.

Als je kijkt in het album dat door de Nederlandse sportwereld in 1898 aan koningin Wilhelmina werd aangeboden, dan staan daarin de Leidsche Studenten IJ Club, Leidsche Studenten Vereeniging Njord en Nederlandsche Weerbaarheidsvereniging, afd. Leiden. Het aantal Leidse burgerverenigingen bedraagt slechts vijf. Toch oefenden de studenten wel degelijk invloed uit op het totale sportgebeuren in Nederland, en in de stad Leiden. Leidse studenten mochten zich dan wel tijdens hun studietijd volkomen van de stad Leiden afwenden, na hun studie waren veel Leidse studenten te vinden in besturen van sportbonden. Te denken valt hierbij aan namen als Hepkema (Elfsteden), Terpstra (NOC*NSF), Suermondt (hockey en roeien) en van Ballegoyen de Jong (wielrennen). Die traditie wordt nog steeds in ere gehouden. Een ander voorbeeld van het sterke organisatorische werk van Leidse studenten: Leiden nam het initiatief bij de oprichting in 1957 van de Nederlandse Studenten Sportstichting, waarvan het secretariaat uiteraard in Leiden belandde.

Terug naar 1940. De afgesloten studentenwereld veranderde na 1940. Daarvoor waren er al wat gezelligheidsverenigingen op confessionele grondslag, maar die deden nog niet veel aan sport. Sportende studenten die geen Corpslid waren, vonden mondjesmaat onderdak bij sportclubs in Leiden of in de woonplaats van hun ouders. In 1939 werd al wel gesproken over de verhouding met de burgerij. 'Studenten blijven strijden voor het Corps', zo stellen de publicaties uit 1939 die verschenen bij het eeuwfeest van het LSC. Men kon zich voorstellen dat ze sport bedreven in hun tijdelijke woonplaats, Leiden dus, bij burgerclubs, of zelfs in de



plaats van hun weekendwoning, bij hun ouders. Maar de studenten bleven zich veiliger voelen binnen de muren van hun eigen jongensclub.

In november 1940, pal na de sluiting van de Leidse universiteit in november 1940, volgde een oproep van vier hoogleraren. Zij zagen in dat door de sluiting van de universiteit de onderlinge banden zouden worden verbroken. Ze stelden voor een commissie voor sport en gymnastiek op te richten, die op die manier de contacten tussen studenten onderling en eventueel met de hoogleraren kon bevorderen. Leiden borduurde daarbij voort op aanbevelingen van een Rijkscollege voor de Lichamelijke Opvoeding uit 1938 dat erop had aangedrongen dat er op de universiteiten meer aan sport moest worden gedaan. Groningen en Delft hadden al aan die oproep gevolg gegeven. Nobel stelden de vier hoogleraren dat lichamenlijk oefening lichaamshouding en lichamenlijke vaardigheid kon verstevigen. Bij spel stond het genoeg op de voorgrond. Bij sport was het grote voordeel 'vreugdebrengeende lichaamsbeweging', met geestelijke elementen. Ze noemden als voorbeeld van lichamenlijke oefening gymnastiek; bij sport dachten ze vooral aan zwemmen, hockey, schermen, boksen, tennis, atletiek, roeien, badminton en squash. (Voetbal niet, men oordeelde dat als een 'volksspel'). In die dagen en ook pal na de bevrijding werd zelfs gesproken over lichamenlijke keuring voor studenten en verplichte gymnastiek voor allen.

Het was in de eerste jaren na 1945 allemaal hooggestemd: de Civitas Academica moest allen omvatten. Weg met scheidsmuren, weg met hokjes, allen één voor de universiteit. Dat ideaal heerste ook bij de landelijke Overheid, en die kwam met subsidies voor gezamenlijke sportbeoefening los. In Leiden richtte men de Unversitaire Sportcommissie (voorloper van de latere Unversitaire Sportraad) op, een overlegorgaan waarin een aantal belangengroepen was vertegenwoordigd. Dat ging een paar jaar goed, totdat de gulle subsidiegever in 1950 onaangenaam was verast, toen bleek dat niet alle studenten profiteerden van de subsidiestroom. Het geld werd min of rechtsreeks doorgegeven naar de sportieve subverenigingen van het LSC en VVSL, en niet iedereen kon lid worden van die subverenigingen. Hoewel de Unversitaire Sportcommissie juist in het leven was geroepen om de subsidies gelijkelijk te verdelen, kwam daar in de praktijk niet zo heel veel van. De verenigingen onder LSC en VVSL waren veel beter en hechter georganiseerd dan de sportclubs van 'losse' studenten die zich na de oorlog hadden gevormd. In 1950 ging de USC zelf over tot het huren van sportlocaties, en bood alle studenten gelijke faciliteiten aan, tegen betaling van een jaarlijks

lidmaatschap. In 1952 ging de USC voetbalvelden huren, namens de studenten. In 1954 kreeg de Universiteit sportvelden achter het Piet Paaltjespad in eigendom, nu de plek van het Leids Unversitair Medisch Centrum. Langzamerhand nam de druk toe op de subverenigingen van LSC en VVSL om open te gaan voor alle studenten. Blevten ze dwars liggen, dan zat er voor de niet-georganiseerde studenten niets anders op dan een concurrerende club op te richten, onder de hoede van en met zegen van de USC. Zo ontstond kort na 1960 de roeivereniging Asopos. In 1960 was Njord gemeld dat exclusiviteit mooi was, maar dat het tegelijkertijd een onzekere toekomst betekende. Er was van de zijde van Njord geen positieve reactie op gekomen, en dus richtten de niet-corp-sleden Asopos op.

De USC werd steeds veelomvattender en actiever. Nieuwe sporten kwamen op, vaak op initiatief van de Sportraad, en er kwamen meer sportterreinen. In 1957 kwam de (staats-)commissie Rutten met een krachtige aanbeveling voor sport voor studenten: niet alleen de sport zelf, maar ook meer sportbegeleiders en betere faciliteiten. Sport was recreatief, maar ook wedijverend, bewegings- en prestatiebevorderend, karaktervormend

Na 1960 bleek definitief dat de belangen van alle sportende studenten niet meer uitsluitend door gezelligheidsverenigingen konden worden behartigd. Het kwam tot in 1965 tot een ingrijpende reorganisatie van de USC waarbij verenigingen als LSC en VVSL hun dominante en riantie positie binnen de Leidse studentensportwereld kwijtraakten. Ze waren geen vertegenwoordiger meer van sportende studenten. Er waren al te veel activiteiten gaande buiten LSC en VVSL. Er was daarna nog maar een handjevol incidenten nodig om ook de beschutte positie van de moederverenigingen te doorbreken. Die 'incidenten' bestonden uit het studentenprotest uit 1968-1969, de openbreking van de unversiteiten, de openstelling van Corps en VVSL, maatschappelijke tegenwind tegen het studentikoze karakter, de roetkapaffaire, Maagdenhuis en Provo. In die jaren verdween ook de Unversiteitsmanege uit de binnenstad. Zelfs de sportbeoefening door studenten werd gedemocratiseerd. Intussen was hard gewerkt aan verbetering van de sportfaciliteiten, uiteindelijk zou dit in 1970 leiden tot de opening van de Unversitaire sporthal aan de Wassenaarseweg, open voor allen verbonden aan de Unversiteit. Toen de speelvelden bij het Piet Paaltjespad moesten verdwijnen, verhuisden de sportvelden naar de directe omgeving van de sporthal. De sporthal is nog steeds in gebruik, al zijn er verregaande plannen voor een nieuwe behuizing. Medewerkers van de Sporthal

merken dat er thans veel meer individuele sporters gebruikmaken van de hal, in tegenstelling tot vroeger toen de studenten in groepen kwamen sporten. Maar dit is een ontwikkeling die aansluit bij andere 'gewone' sportverenigingen in het land. De studenten zijn meer dan ooit aangewezen op de avonduren. Nog steeds verdwijnen veel studenten in het weekend uit Leiden, de Sporthal ligt er dan redelijk verlaten bij. Fitness is nu populair, dat kan je individueel doen. Nieuwe activiteiten te over: de Boerhaavespelen (bedoeld voor scholieren), de Batavierenrace die in alle studentensteden van Nederland bijzonder populair is, de toelating van HBO-studenten (die meer betalen dan de gewone studenten), de ontwikkeling van nieuwe sporten en activiteiten. Officieel is de Sporthal in 1997 verzelfstandigd. Daarom is de Sporthal nu ook geopend voor tentamenzalen, sport voor vrouwen van medewerkers

van de Universiteit en zelfs voor de politie. Overdag immers staat veel van de Sporthal leeg. 70% van de bezoekers van de Sporthal is officieel niet verbonden aan een vereniging, en dat percentage zal nog wel stijgen.

De Leidse student van nu sport, actief en enthousiast, maar niet veel in groepsverband. De dominante positie van LSC en VVSL is voorbij, al behalen de (oude) subverenigingen wel grote successen. Die zijn nu allemaal open voor alle studenten. Het is daarom jammer dat bij de opening van het Universitair Watersportcentrum (officieel in de gemeente Leiderdorp) de subverenigingen van het LSC-Minerva buiten de boot zijn gevallen. Dit had anders gekund en ontmoeten. Een gemiste kans.

Sport in historisch perspectief

Wilfred van Buuren

Sport in historisch perspectief:

Het onafhankelijke historisch tijdschrift *Leidschrift* publiceert wetenschappelijke artikelen op alle terreinen van de geschiedenis. De drie themanummers die Stichting Leidschrift jaarlijks uitbrengt leveren een bijdrage aan actuele historiografische discussies. Het decembernummer 2008, jaargang 23, nummer 3, draagt als titel: 'Brood en spelen. Sport in historisch perspectief'.

Met een zomer vol sport achter de rug is het duidelijk dat sport een enorm belangrijke rol speelt in de maatschappij. Ook historici beginnen zich bewust te worden van de noodzaak tot reflectie op de verschillende functies van het verschijnsel 'sport'. Met deze editie van *Leidschrift* wil de redactie een bijdrage leveren aan deze ontwikkeling. Het decembernummer gaat in op het thema 'Sport als kracht in de samenleving' en staat onder meer stil bij de vraag welke verschillende functies sport in een samenleving kan hebben en door de geschiedenis heen heeft vervuld.

Korte inhoud:

Nico van Horn: Inleiding. Sportgeschiedenis: is dat nou echt belangrijk?

H.W. Pleket: Romeinse keizers en Griekse atleten

Matthew Taylor; Class and sport in Britain, 1850-1939

Pieter Breuker; Acht eeuwen kaatsen: van Frans kloostervermaak tot Fries cultuurbezit

Wolfram Manzenreiter: Sports, body control and national discipline in pre-war and wartime Japan

René Does: Aangeleerd ijshockey. Een politieke geschiedenis van sport in Rusland

Neil Garnham: Sport and the state in Ireland: an overview

Ruud Stokvis: Sport als substituut voor religie in Nederland?

Bestellen kan nog steeds: een nummer kost 8 Euro! U kunt een e-mail sturen naar redactie@leidschrift.nl met daarin naam, adres, eventueel studentnummer en giro/bankrekeningnummer. Vermeld ook of u per machtiging of per overschrijving wilt betalen. Eventueel kunt u ook schrijven naar:

Stichting Leidschrift

Doelensteeg 16

2311 VL Leiden

Schaatsen op een zwembad

Ernst Berends

Kunstijs is eigenlijk een verkeerd woord, immers het ijs is echt, alleen de manier waarop het wordt gemaakt is kunstmatig. De eerste banen met echt "kunstijs" waren er al voor 1850, niet in Nederland maar overzee in Engeland en Amerika. Dit artikel schetst de historische ontwikkeling van het kunstijs en de eerste kunstijsbanen in Nederland.

In 1840 schaatste men al op de London Ice Floor en New York kreeg in 1868 haar Covered Rink. Men schaatste er echter niet op bevroren water, maar op een chemische substantie die enigszins op ijs leek. Meestal zout-, aluin- of zwaveloplossingen. Als je onderuit ging, kon je meteen naar huis om te verschonen. Er hing ook meestal een dichte mist boven het "ijs" en het stonk er vreselijk naar zwavel. Let wel mechanische koeling bestond nog niet, die kwam pas zo'n 30 jaar later!

In 1876 lukte het Dr John Gamgee namelijk als eerste om echt ijs te maken door afgekoelde glycerine via een

lukte in een zaaltje aan de King's Road in de Londense wijk Chelsea, het werd "Glaciarium" genoemd en staat te boek als de eerste (indoor) kunstijsbaan ter wereld! Gamgee opende dat jaar nog twee banen, de Rusholme Rink in Manchester en Floating Glaciarium (ca 35 x 7 m) in Londen. Op de uitvinding van de eerste auto moest de wereld nog 10 jaar wachten!

Dit principe – het rondpompen van koude vloeistof door een pijpsysteem – vond al snel elders weerklink. Schaatsen werd erg populair en gezien als gezond en vooral beschaafd vermaak. In vele grote steden verrezen er ijshallen met steeds groter wordende ijsvloertjes, vaak omgeven door balustrades waar dan een orkest speelde, luxueuze inrichting en prachtige namen als Eispalast en Palais de Glace. De eerste baan (532 m²) op het Europese vaste land kwam in Frankfurt (1881), in hetzelfde jaar openden ook twee ijsbanen in Hamburg, en de stad Berlijn kreeg haar eerste Eispalast in 1908 (1900 m²) gevolgd in 1910 door het Sportpalast (2500 m²) en daarna in 1911 ook nog het werkelijk



Ijshockey in 1934

gen. De eerste baan in Franrijk Le Pole Nord kwam in Parijs 1892. De techniek was toen nog niet zo ver dat men ook kunstmatig gevoren buitenbanen kon realiseren, daarvoor was immers een veel grotere koelcapaciteit nodig. In Oostenrijk had de Europese kampioen kunstrijden (1892 – 1894) Eduard Engelmann daar in 1896 al plannen voor, maar werd uitgelachen door de koeltechnici! Toch zette hij door en zo kreeg Wenen in 1909 de Engelmannbaan met 1100 m² buitenijs, al spoedig uitgebreid tot 1900 m² en later maar liefst 4000 m² met 33 km koelbuis.

In Nederland

Vreemd genoeg bleef het in schaatsenrijdend Nederland erg stil op het gebied van kunstijsbanen. Men zegt wel eens omdat er geen grote kunstijscultuur was en het populaire lange afstandsrijden niet op die kleine baantjes kon. Een afbeelding laat zien dat men in 1912 op de zolder van het Odeongebouw in Amsterdam nog op zo'n chemisch ijsvloertje schaatste In dit gebouw vond trouwens in 1882 de oprichting plaats van de Nederlandsche Schaatsenrijders Bond.

De bekende architect Cuypers ontwierp eind 1800 wel een groot rechthoekig gebouw voor de ijsbaan Noordpool, met in het midden een café en daaromheen de schaatsbaan. Rondom de baan had hij een wandelgalerij ontworpen, een veel gebruikt principe bij ijsbanen indertijd. Het exterieur van de ijsbaan was oosters, met hoektorens en uivormige koepels bij de entreepartij. Deze vormgeving verwees naar woestijnvolken en hun ervaring met het koel houden van hun gebouwen bij hoge temperaturen. Ook paste Cuypers veel houtwerk toe, dat verwees naar bergvolkeren. Het gebouw had een onderbouw in baksteen en (giet)ijzeren spanten. Vermoedelijk was het gebouw gedacht op het Museumplein, waar twee ijsverenigingen terreinen



Schaatsen op de zolder van Odeon

De redding kwam vreemd genoeg uit zwembadkringen. We verplaatsen ons naar Amsterdam Oost. Daar stonden aan de Linnaeusstraat de lege gebouwen van de in 1923 gesloten Oostergasfabriek. Dankzij de inspanningen van vooral Han Bierenbroodspot werden deze gebouwen het onderkomen van het allereerste Sportfondsenbad van Nederland, geopend op 22 juni 1929. Het zwembad werd gesitueerd in de vroegere kolenstokerij, het voornaamste gebouw van een gasfabriek.

Dit overdekte bad was onmiddellijk een groot succes, men kon er het gehele jaar terecht. En in deze tijd hadden de meeste huizen in Amsterdam nog geen douche. Een 'bad' kostte 50 cent in 1932, tijdens de crisisjaren werden lagere tarieven ingevoerd. Gemengd zwemmen was in 1932 overigens nog zeer uitzonderlijk, en vond alleen plaats op dinsdag, donderdag en zaterdagmorgen, tussen 7 en 10 uur. Velen beschouwden het immers als aantasting van de goede zeden. Stralingslampen stonden er klaar voor een 'zonnebad'. De heilzame werking van het zwemmen werd nadrukkelijk belicht: "Dagelijkse verzorging van het lichaam is de weg naar levenslange jeugd".

De rest van het pand stond leeg en verloederde zienderogen. Dat bracht Han Bierenbroodspot op een nieuw idee: op het terrein kon 's zomers een openluchtbad worden geëxploiteerd en 's winters een kunstijsbaan! Trouw aan zijn sportfondssysteem opende Bierenbroodspot de inschrijving voor spaarders voor de nieuwe kunstijsbaan. Hij wilde hiermee niet alleen het benodigde geld binnenhalen, aangevuld met een gemeentelijke subsidie, maar ook laten zien dat er draagvlak was voor zo'n kunstijsbaan. Binnen enkele maanden hadden zich voldoende spaarders aangemeld en kon men de plannen gaan uitvoeren. Het leegstaande deel van het retortenhuis werd gesloopt en daar werd een 'bak' van 60 bij 40 meter gemaakt,



The London Icefloor

hoge helling gevormd. Die fungeerde 's winters als staantribune – in totaal had de ijsbaan maar liefst achtduizend toeschouwersplaatsen – terwijl men er 's zomers een laag zand op stortte bij wijze van strand. Bij flinke regenbuien spoelde het zand in het bad, maar een kniesoor die daarop lette.

In de betonplaat was 25 kilometer koelbuis verwerkt, pijpen op 7 cm afstand, waardoor de met behulp van ammoniak gekoelde pekkel werd gepompt. Een indirect systeem dus, deze methode wordt overigens bij de meeste huidige banen nog steeds toegepast. Als het buiten wat te warm werd kon men de buitenste secties afsluiten en zodoende het ijs wat langer handhaven op een kleiner oppervlak. Voor de opening op 24 en 25 november 1934 werd de toen Noorse ijskoningin en wereldkampioene kunstrijden Sonja Henie naar Amsterdam gehaald. De vele duizenden toeschouwers maakten er kennis met twee nieuwe sporten, het bevalige kunstschaatsen en het ruige mannelijke ijshockey. Op 26 november trad Sonja nog een keer op en kwamen er maar liefst 16.000 schoolkinderen opdagen, de Noorse diva werd daarna idool onder de (rol) schaatsende meisjes.

Het ijshockey kwam dus ook dankzij deze baan van de grond, de Nederlanders leerden snel en in 1935, een jaar na de oprichting van de Nederlandse IJshockey Bond, werd al deelgenomen aan de wereldkampioenschappen te Davos. Hans Bruck, de directeur van de kunstijsbaan in Amsterdam, schreef in 1938 het boek *IJshockey* (hij kwam helaas tijdens de oorlog in een concentratiekamp om het leven).

Ook de Nederlandse hardrijders kwamen drie keer per week hun rondjes draaien, maar voor wedstrijden was de baan uiteraard te klein.

De kunstijsbaan had de pech dat Nederland in de tweede helft van de jaren dertig uitsluitend zachte en regenachtige winters kende – dat probleem dateert

dus niet van de klimaatverandering. De buitenlandse (naar zeggen Oost Europees) adviseurs hadden geen rekening gehouden met zulke kwakkelwinters. Hoewel de capaciteit van de ijsmachines na het eerste jaar met twintig procent werd verhoogd, was dat nog steeds niet genoeg om het ijs permanent hard te houden. Het onoverdekte karakter van de baan bleek fataal. Al tijdens het eerste seizoen ontstonden plannen om de baan te overkappen met een wegschuifbaar dak, maar de investeringen waren kennelijk te hoog gegrepen. Wel bracht men een provisorische overkapping aan over een deel van de tribunes, want ook de toeschouwers hadden het in de stromende regen vaak zwaar te verduren.

In 1938 kon een faillissement worden afgewend doordat de technische installatie werd overgenomen door de Amsterdamsche Ballast Mij onder directie van Charles de Vilder, die ook eigenaar was van de Apollo-sporthal aan de Stadionweg. Deze firma wilde binnen enkele jaren een ijspaleis aan het Scheldeplein of naast het Olympisch Stadion realiseren. De Vilder bedong in ruil voor het overnemen van de machines dat de baan aan de Linnaeusstraat tot die tijd open zou blijven, om zo de continuïteit van vooral de ijshockeysport niet in gevaar te brengen. In 1940 werden de machines overgeplaatst naar zijn Apollohal – tot grote spijt van de tennisers – die daar in het winterseizoen dus niet meer terecht konden. Vanwege tegenvallende belangstelling was ook dit ijspaleis in de Apollohal geen lang leven beschoren en in 1949 was het ook daar uit met de (schaats)pret.

Hoe het verder ging in Nederland

De Apollohal was in 1940 trouwens niet de eerste overdekte kunstijsbaan in Nederland, want eind oktober 1937 was de HOKIJ geopend: de Haagse Overdekte Kunst Ijsbaan. Tilburg kreeg in 1938 een open baan (52



de Vloer van de baan in de Apollolaan



Das Berliner Eispalast

x 24 m) aan de Elzenstraat. Hier stond de Eerste Tilburgsche Ijsfabriek waar men ijsstaven produceerde, omdat men 's winters koelcapaciteit overhad werd die gebruikt om deze ijsbaan te koelen! Bij het toenemende aantal mechanische koelkasten was er aan die ijsstaven steeds minder behoefte en in 1951 sloot de ijsfabriek en daarmee ook deze ijsbaan. Hij werd pas in 1964 vervangen door de ook niet-overdekte Theresiabaan, nu met een direct ammoniakstelsel. Na de overkapping in 1969 kreeg het de naam Pellikaanhal.

Inmiddels had Nederland in 1961 met de Jaap Edenbaan ook haar eerste 400 m kunstijsbaan gekregen, toen de derde ter wereld. De eerste was in 1959 de opneembare baan in het fameuze Nya Ullevistadion te Gotenburg (Henk van der Grift en later uiteraard Ard & Keessie vierden er hun triomfen) In 1985 werden de baanpijpen en de machines verkocht en was het schaatsavontuur hier voorgoed ten einde.

De tweede 400 meterbaan was die van Squaw Valley in Californië, aangelegd voor de Olympische Winterspelen 1960. Vanwege de hoge ligging op 1890 meter en de goede ijskwaliteit regende het hier records. De Noor Knut Johannesen verpulverde het acht jaar oude wereldrecord van Hjalmar Andersen op de 10.000 meter met maar liefst 46 seconden! Hij was daarmee de eerste schaatser die de 16 minutengrens doorbrak! Anno 2009 zitten al 20 seconden onder de 13 minuten! De installatie werd in 1966 overgeplaatst naar West Allis.



De Linnaeusstraat 1935



Een reclamefolder voor de Linnaeusstraat

Technisch gesproken was de Jaap Edenbaan in 1961 een hoogstandje van koeltechniek, omdat het de eerste 400 meterbaan ter wereld was met verdampende ammoniak in de koelbuizen. Dit leverde een energiebesparing van circa 25 % op ten opzichte van de twee eerder gebouwde banen, die indirect werkten op pekel, koud gemaakt met Freon 22.

In februari was Henk van de Grift in het Nya Ullevi wereldkampioen geworden. Men zegt vaak dat dit de bouw van de Jaap Edenbaan heeft bespoedigd, dit is niet juist want de beslissingen daarvoor dateerden al van een eerdere datum. De opdracht ging in april 1961 naar de Koninklijke Grasso Machinefabrieken uit Den Bosch en in december 1961 werd er al geschaatst! Still going strong, niet overdekt op nog steeds de historische locatie is de Jaap Edenbaan nu dus de oudste 400 meterbaan ter wereld!

Ing Ernst Berends werkt bij GEA Grenco Koudetechniek BV. Op website www.kunstijsbanen.nl onder Ijsbaanweetjes staan meer technische artikelen over deze ijsbaan.

De oudste Nederlandse tennisrackets

Theo Bollerman

De vondst van de twee oudste rackets van Nederland in 2008 geeft een beter inzicht in het tijdstip waarop de lawn-tennis sport voor het eerst in ons land is beoefend is. Tot dusver is daar zeer weinig over bekend. In dit artikel stel ik deze kwestie aan de orde, waarbij ik ook aangeef hoe het mogelijk is aan de hand van de vorm en markering van de rackets de leeftijd bij redelijke benadering in te schatten.

Wingfield verzint Sfairistike

De officiële geboortedatum van de lawn-tennis sport wordt gemakshalve gelijkgesteld aan het tijdstip van patentverlening aan majoor Wingfield voor het spel Sfairistike (Grieks voor bal) op 23 februari 1873. Om precies te zijn, het patent betrof de zandlopervorm van de baan. Al in het voorafgaande jaar had hij geëxperimenteerd met de spelvorm op een buitenbaan. Hij had zich nadrukkelijk laten inspireren door het eeuwenoude tennis of courte paume, dat gespeeld werd in speciaal voor dat doel gebouwde overdekte zalen. Majoor Wingfield had houten kisten laten maken, met daarin netten, lijnen, rackets, ballen en een reglement dat merkwaardige regels bevatte. Zo moest er gespeeld worden op een zandlopervormige baan met een heel hoog net, en een rare manier van tellen.

Inmiddels was aan twee voorwaarden voldaan om een succesvolle variant aan de markt toe te voegen. Dankzij de uitvinding van het vulcaniseren van rubber kon een op gras stuitende rubber bal gebruik worden; en dankzij de uitvinding van de grasmaaimachine was dat gras redelijk gemakkelijk kort af te knippen.

Overigens, al eeuwenlang werd in de buitenlucht met rackets, een touwtje als net en een afbakening van het speelveld door belijning een balspel gespeeld, dat in Frankrijk *longue paume* heette (en nog steeds beoefend wordt in liga verband) en in Engeland *field tennis*.

Wingfield hoopte dat hij met zijn spel veel geld zou kunnen verdienen; bijna slaagde hij in deze opzet, ware het niet dat er een kink in de kabel kwam. Het spel sloeg wel erg goed aan, daar lag het niet aan. Op de garden parties van de gegoede families was het een groot succes, want de jongens en meisjes hadden al snel door dat de ongedwongen en sportieve sfeer een kleine flirt ten goede kwam.



De wedstrijdspelers nemen het over

Het spel beviel echter zo goed, dat de bevreemdende spelregels kritisch werden bekeken door de echte sportievelingen, die graag serieuze wedstrijden speelden. Als je de spelregels verandert van het ene spel wordt het een ander spel. Al na een jaar kwamen lawntennis spellen op de markt, die een rechthoekige baan als speelveld hadden. Zo kon het patent gemakkelijk worden omzeild.

Het spel werd natuurlijk ook alleen lawntennis genoemd. Diverse concurrerende fabrikanten (Hale, Germain) brachten in grote hoeveelheden hun boxen op de markt. De naam Sfairistike was dus geen lang leven beschoren. Wingfield was er niet blij mee, maar kon de ontwikkelingen niet stoppen.

Het cricketterrein van Lords is eigendom van de M.C.C. (Marylebone Cricket Club), de meest invloedrijke club van het land. Zo hadden vooraanstaande leden in de voorafgaande decennia de cricketregels aangepast en tot wet verheven. Op het terrein van de M.C.C. bevindt zich nog steeds een realtennisbaan, en vele goede cricketers beoefenden ook de realtennis sport. Natuurlijk vonden zij het grastennis van Wingfield ook een leuke bezigheid, maar eigenlijk ongeschikt voor serieuze wedstrijd sport. Gewend als zij waren om een sport te besturen, namen zij het initiatief om ook het spel Sfairistike om te bouwen en geschikter te maken voor wedstrijd sport. Vanzelfsprekend grepen zij daarbij terug op de hun zo vertrouwde realtennis. De baan kreeg dezelfde dimensies, het net werd omlaag gebracht en de eeuwenoude scoringswijze met 15-0, 30-0 enz. werd weer toegepast.

In 1877 organiseerde de All England Lawn tennis and Croquet Club haar eerste lawn-tennistoernooi op haar banen in Wimbledon. Dit eerste Wimbledontoernooi kan beschouwd worden als de definitieve doodsteek van Sfairistike.

Europa volgt snel

Al in 1874 werden diverse Sfairistike-spellen besteld vanuit Duitsland en Frankrijk. De eerste officiële wedstrijd baan werd in 1876 gefotografeerd in Bad Homburg.

Maar wanneer werd in Nederland de eerste tennisbal over een net heen geslagen?

Bij de beantwoording van die vraag zoekt men als snel naar de oprichtingsdatum van de oudste tennisclub van Nederland. Om diverse redenen helpen deze data geheel niet om de eerder gestelde vraag adequaat te beantwoorden.

Ten eerste zijn ons alleen de oprichtingsdata van clubs bekend die nog steeds bestaan. Van de clubjes die al lang geleden zijn opgeheven, weten we zo goed als niets. En dat waren er zeer vele. Het was immers gebruikelijk met een groepje van tien tot vijftien jongelui gezamenlijk een tenniskist met spullen aan te schaffen en een baantje uit te zetten. Na verhuizing of bijvoorbeeld voltooiing van de middelbare school kon zo'n clubje snel uiteen vallen. Slechts een twintigtal verenigingen uit het laatste gedeelte van de negentiende eeuw zijn blijven bestaan.

Als oudste Nederlandse vereniging wordt nog steeds aangemerkt LTV Ready uit Gorinchem, hoewel deze club nooit bewijs heeft kunnen aanvoeren voor deze bewering. In hun jubileumboek wordt dat terecht onderkend. In het bezit van het bestuur van het Nederlands Tennis Historisch Genootschap is zelfs een



Sphairistike anyone?

brief van de zoon van een vooroorlogs bestuurslid van Ready, die stelt dat het toenmalige bestuur er van overtuigd was dat de club NIET uit 1882 stamde. Er was wel een tennisclubje geweest, opgericht door een Engelsman, maar dat was ter ziele gegaan en pas jaren later was er een nieuwe club, Ready, opgericht.

Men kan er in ieder geval dus wel gevoelig van uitgaan, dat men in Gorinchem niet als eerste tennisballen heen en weer had geslagen. De Haarlemse Lawn Tennis Vereniging stamt uit 1885, het Rotterdamse Anglo Dutch hoogstwaarschijnlijk ook, ondanks een foutieve oprichtingsdatum in het eigen jubileumboek (sic). In Den Haag is ook al geruime tijd daarvoor gespeeld op het voormalige landbouwgebied van de Bataafsche boer, waar de vrouw van de jachttopziener een glaasje melk verkocht aan de zich vertredende en tennissende Hagenezen. In 1888 wilde de gemeenteraad er een echte uitspanning van maken. Secretaris F. de Rijk van lawn-tennisclub Fradama deelde mee, dat zijn club al geruime tijd op dat terrein had gespeeld, en zonder baan dreigde te geraken. Dit leidde ertoe dat B & W de opdracht gaf een viertal banen aan te leggen en zodoende het eerste tennispark van Nederland te creëren. Voldoende bewijzen dus, dat in het begin van tachtiger jaren er geregeld in Nederland in verenigingsverband werd getennist. Maar waarschijnlijk in familieverband veel eerder!

De oudste rackets

Het afgelopen jaar doken twee rackets op, die uit de nalatenschap van een gegoede Nederlandse familie afkomstig zijn. Het vermoeden is nu gerechtvaardigd, dat omstreeks 1876 al in Nederland is getennist. Het betreft namelijk twee "lopsided" (asymmetrische) rackets, met intacte darmbespanningen en met als merknaam: Sfairistike. Dat Sfairistike rackets ook in asymmetrische uitvoering vervaardigd waren, was overigens tot dusver in de literatuur niet bekend.

Navraag leerde ons, dat het spel uitsluitend binnen de familie bedreven werd op een uitgezette baan op het landgoed; het ging echt om de gezelligheid en niet om de prestatie, zoals ook de badminton sport vaak bij windstille dagen op campings gespeeld wordt. Natuurlijk hadden de Sfairistike-rackets later plaatsgemaakt toen stevigere typen rackets beschikbaar waren. De meer kwetsbare ogende Sfairistike rackets waren op zolder gezet en daar 130 jaar later vanaf gehaald. Is het nu mogelijk exact vast te stellen, hoe oud deze rackets zijn?

Aangezien helaas te weinig bekend is over de strategie van majoor Wingfield bij het in de markt zetten van zijn

Sfairistike-kisten, en evenmin bekend is, wanneer hij zijn laatste serie liet fabriceren voordat hij de markt verliet, kan alleen via enig deduceren en nobel giswerk de leeftijd van deze rackets vastgesteld worden.

De kernvraag bij het vaststellen van de leeftijd moet dan gezocht worden in het model. De officiële wetenschap gaat ervan uit, dat zijn eerste rackets een symmetrisch blad hadden, hoewel vroege afbeeldingen een andere indruk geven. Het kan zijn dat een slechte tekenaar enigszins geknoeid heeft met het perspectief.

Wel is zeker, dat de laatste (vijfde) druk van zijn spelregelboekje stamt uit 1876. Daarna heeft majoor Wingfield geen nieuwe pogingen gedaan zijn verloren marktaandeel terug te winnen.

In deze tijd was al een druk debat ontstaan over de juiste lawntennistechniek. Het ging tussen twee stijlen van tennis spelen. De ene stijl was een variant op de rackets techniek. De nog steeds beoefende sport rackets is de voorloper van squash; het wordt gespeeld met een ca 7 cm langer racket met een blad zoals dat van een squashracket, en een keihard balletje op een veld dat ongeveer twee maal zo groot, hoog en diep is als een squashbaan. Klassieke vlakke slagen vormen de basis van de speltechniek. De andere stijl was afkomstig van het realtennis, waarbij je met zware onderspin moest spelen. Een asymmetrisch blad is daarbij behulpzaam, want dan kan de bal als het ware zo lang mogelijk over het blad rollen zonder het houten frame te raken. Vanaf 1876 werden dan ook lawn-tennisrackets gefabriceerd met dezelfde asymmetrische bladen; deze bleven tot ca 1880 in de mode. Het is niet onlogisch om te bedenken, dat majoor Wingfield voor zijn laatste poging om de concurrentie te bestrijden ook rackets in die stijl liet maken.

De eerste Wimbledonfinale werd overigens gewonnen door Spencer Gore, een rackets speler, met name omdat hij goed kon volleren, wat goed te pas kwam op het knollenveld dat voor tennisbaan doorging.

Nog een Wingfield innovatie?

De twee ontdekte rackets ogen hetzelfde, maar hebben een verschillend gewicht. Het ene racket weegt 270 gram, het andere 220. Dames en herenrackets hebben van oudsher een verschillend gewicht. Is de majoor de eerste geweest, die de noodzaak onderkend heeft verschillende gewichtsoorten te laten fabriceren? Was het een extra slimme zet om de concurrentie af te troeven? Reclame-uitingen met deze strekking zijn niet bekend. Het Wimbledon Lawn Tennis Museum beschikt niet over relevante informatie. In feite had men daar nog nooit een lopsided Sfairistike racket gezien! De vondst van deze twee rackets wordt dan ook internationaal

gezien als een belangrijke toevoeging op de kennis van de vroegste jaren van de tennissport.

De rackets zijn ongetwijfeld gefabriceerd in 1876. Of zij toen onmiddellijk in dat jaar in Nederland zijn beland is onzeker. Het kan ook het jaar daarop hebben plaatsgevonden. Maar in ieder geval is er voldoende aanleiding om voorzichtig te concluderen, dat evenals in omringende landen het lawntennis spel al vanaf 1876 in Nederland beoefend werd zij het nog niet in verenigingsverband.

Literatuur

The Tennis Players - T. Todd – 1979, Vallancey Publ.

The game of Sfairistike or lawn tennis – rules of tennis (1874) Walter Wingfield

Walter Wingfield, Edwardian Gentleman

Lawn tennis, Its Founders & Its early Days

De Bataafsche Boer – C.H. Slechte – Boekencentrum BV ca 1981

Hoera Victoria Loopt in het Honderd

Publicaties

Wilfred van Buuren

Biografie

Adriaansen, Wim, Jons Viruly, 1905-1986. Vlieger en schrijver. Vleugels van het woord gegeven (Aprilis, Zaltbommel 2008). 368 p., ill., lit.opg. € 29,95. Over vlieger, wielrenner en schrijver Viruly.

Buurman, André en Hans Eysvogel, 1000 paarden en een prins. Memoires van Hans Eysvogel (De Boekenmakers, Eindhoven 2008). 224 p., ill. € 18,95. Memoires van de legendarische hippische journalist Eysvogel.

Elzakker, Jan van, Louis Overbeeke. Bliksem in de rechtervoet. Herinneringen uit de wieg van het betaalde voetbal (Van Elzakker, Hoogerheide 2008). 166 p., ill. € 19,95. Overbeeke speelde in de jaren '50 bij DOSKO en NAC en schopte het tot drie interlands.

Hoofd, Driek van 't e.a., Jan Hugens, de Limburgse locomotief. Wielrenner van grote klasse van 1955 tot 1969 (Van 't Hoofd, Hoensbroek 2008). 124 p., ill.

Hurkmans, Marjolein, Leontien van Moorsel. Mijn leven (House of Knowledge, Schelluinen 2008). 208 p., ill. € 16,95.

Kate, Marti ten, Marti ten Kate. 50 jaar oerend hard (Losse Veter, z.p. 2008). 256 p., ill. € 24,95. Herinneringen van langeafstandsloper Ten Kate.

Meijer, Maarten, Dick Advocaat. De grote droom van de Kleine Generaal (Tirion, Baarn 2009). 224 p., ill. € 19,95.

Rubens-Onnes, Anneke, Doorgaan! Kroniek van een Heemskerkse tuinder (Druk: Pressofoon & Maurice Drukkerijen, z.p. 2008). 88 p., ill., lit.opg. € 14,95. Biografie van marathonschaatser Jos Niesten.

Vanderlyde, Arnold, Fighting for success! Arnold Vanderlyde en de weg naar topprestaties (Arko Sports Media, Nieuwegein 2009). 151 p., ill. € 24,95. Autobiografie van bokser Arnold Vanderlyde.

Willemsen, Chris, Ik, Jol. De biografie die alles zegt (House of Knowledge, Schelluinen 2008). 224 p., ill. € 16,95. Over voetbalscheidsrechter Dick Jol.

Onderzoek en trendanalyse

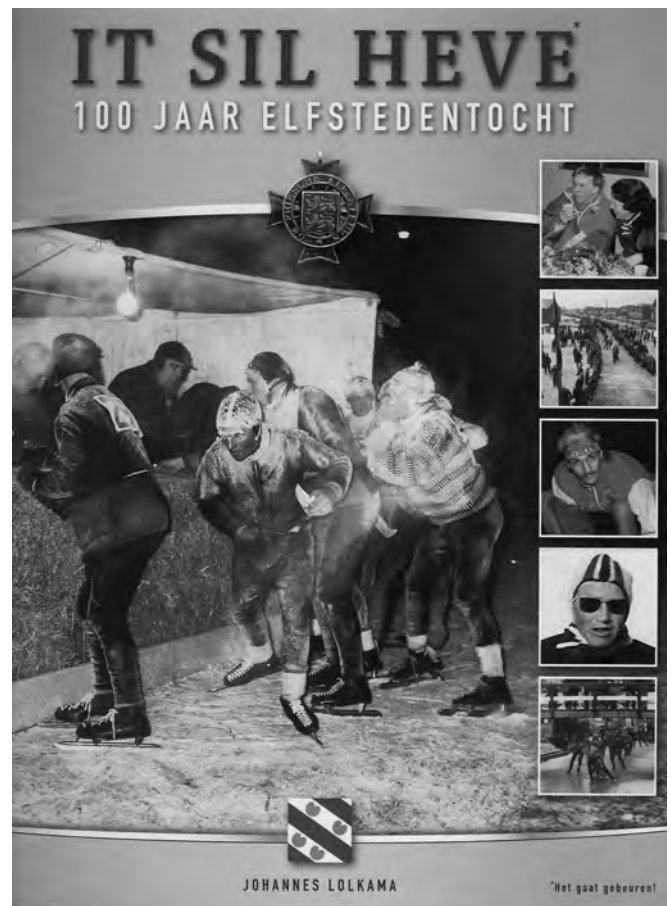
Breedveld, Koen, Carlijn Kamphuis en Annet Tiessen-Raaphorst (red.), Rapportage Sport 2008 (Sociaal Cultureel Planbureau / W.J.H. Mulier Instituut, Den Haag 2008). 352 p., tab., graf., lit.opg. SCP publ. 2008/25. € 19,50. Ook digitaal raadpleegbaar via www.scp.nl.

Schaatsen

Baar, Jan van, Honderd jaar IJscub Sint Pancras, 1908-2008 (IJscub Sint Pancras, Sint Pancras 2008). 167 p., ill., tab., lit.opg. . € 15,00.

Houter, Jan, IJscub Vlieland 100 jaar, 1908-2008 (Flevodruk, Harlingen 2008). 104 p., ill.

Lolkama, Johannes, It sil heve. 100 jaar Elfstedentocht. Ontstaan en ontwikkeling van een schaatsklassieker (Spider Project i.s.m. De Telegraaf, z.p. 2008). 223 p., ill., lit.opg. € 19,99.



Voetbal

Benen, Robbert, Vóór de eeuwigheid! Honderd jaar clubvoetbal in de gemeente Zevenaar. Een reconstructie in woord en beeld (Cultuurhistorische Vereniging Zevenaar, Zevenaar 2008). 696 p., ill., lit.opg. € 47,50.

Nouwen, Wim, Eindhoven zal wezen... 1950-2008 (Vrienden van Eindhoven, Eindhoven, 2009). 164 p., ill. € 39,95.

Pot, Menno, *De Derby* (De Boekenmakers, Eindhoven 2008). De Nationale Voetbalbibliotheek 3. 224 p., lit.opg. € 16,95.

Rost, Frank e.a., *Sparta's Top & Tob 60 Aller Tijden. ITWM Sparta Fanzine in the Winning Mood* (Druk: Veenmans, Rotterdam 2008). 116 p., ill. € 15,00. Met als beste voetballer aller tijden van Sparta Rotterdam: Bok de Korver.

Verkamman, Matty en Taco van der Velde, *Oranje toen en nu. Deel 8 1964-1969, 2007/2008* (De Buitenspelers, Kats [etc] 2008). 344 p., ill., reg. € 34,50. Nederlands elftal.

Diversen

Bosman, Petra, Josine de Groot en Niels van der Wall Bake (red./fotogr.), *LOHC, 1917-2007* (LOHC, [Leiden 2008]). 197 p., ill., plus dvd. Jubileumboek 75 jaar Leidsche en Oegstgeester Hockey Club. € 25,00.

Div. auteurs, *Animo 100 jaar. Officieren Lawn Tennis Club Animo, 1907-2007* ([OLTC Animo, Den Helder] 2008). 144 p., ill.

Holland, Guus van en Raf Willems, *Van Jesse Owens tot Lornah Kiplagat. Sporters met een missie* (Sporthuis / De Arbeiderspers, Amsterdam 2008). 248 p. € 18,95.

Lok, Eelke, *Waar blijft de tijd. 1000 jaar Friese Wouden. Deel 10 Sport* (Waanders, Zwolle 2008). 96 p., ill., lit.opg.

Artikelen en tijdschriften

Bergen, Renso van, 'De Elfstedentocht: een schaars en heftig evenement', in: *Aether, Kwartaaltijdschrift van de Stichting Nederlands Omroepmuseum* 24, nr. 1 (januari 2009), p. 18-23.

Boogaard, Arthur van den, 'De zeven balcontacten van een wereldkampioen. Bert van Marwijk speelt het realistisch', in: *Hard Gras* nr. 64 (februari 2009), p. 27-38.

Breuker, Pieter, 'Acht eeuwen kaatsen: van Frans kloostervermaak tot Fries volksvermaak', in: *Leidschrift* 23, nr. 3 (december 2008), p. 39-62.

Buuren, Wilfred van, 'Sportarchieven in Nederland', in: *Archives et Bibliothèques de Belgique / Archief- en Bibliotheekwezen in België* 79, nr. 1-4 (2008), p. 29-39.

Daniels, Bruce C., 'Early Modern Olympians: Puritan Sportsmen in Seventeenth-Century England and America', in: *Canadian Journal of History / Annales canadiennes d'histoire* 43 (herfst 2008), p. 253-263.

Does, René, 'Aangeleerd ijshockey. Een politieke geschiedenis van sport in Rusland', in: *Leidschrift* 23, nr. 3 (december 2008), p. 85-97.

Garnham, Neil, 'Sport and the state in Ireland: an overview', in: *Leidschrift* 23, nr. 3 (december 2008), p. 99-117.



Horn, Nico van, 'Inleiding. Sportgeschiedenis: is dat nou echt belangrijk?', in: *Leidschrift* 23, nr. 3 (december 2008), p. 7-12.

Hughson, John, 'The making of sporting cultures', the mannummer van *Sport in Society. Cultures, Commerce, Media, Politics* 12, nr. 1 (januari 2009).

Manzenreiter, Wolfram, 'Sports, body control and national discipline in pre-war and wartime Japan', in: *Leidschrift* 23, nr. 3 (december 2008), p. 63-83.

Pleket, Harry, 'Romeinse keizers en Griekse atleten', in: *Leidschrift* 23, nr. 3 (december 2008), p. 13-23.

Stokvis, Ruud, 'Sport als substituut voor religie in Nederland', *Leidschrift* 23, nr. 3 (december 2008), p. 119-131.

Taylor, Matthew, 'Class and sport in Britain, 1850-1939', in: *Leidschrift* 23, nr. 3 (december 2008), p. 25-37.

Schaatsen: de geschiedenis van de wedstrijd baan

Max Dohle

Wedstrijdschaatsers rijden op ovale 400-meterbanen met twee ruime bochten. Die standaard bestaat relatief pas kort in de schaatsgeschiedenis. Het wedstrijd schaatsen begon op rechte banen, mogelijk al in de late middeleeuwen. Tussen dat begin en het ovaal voltrekt zich de geschiedenis van de wedstrijd baan. Daarin wisselen de banen wereldwijd nogal eens van vorm

De eerste schaatswedstrijd – voor zover mij bekend – is de ‘reedloop’ tussen Pier Gezwind en Frederik Schrap. Het is fictie, maar gebaseerd op de werkelijkheid. In *De Winter in drie Zangen* beschrijft de 18^e-eeuwse dichter Van Boelens deze wedstrijd. Het gedicht is een volksklucht vol bijzondere vermakelijke details over de winterse Tradities. Het gedicht is voor het eerst gepubliceerd in 1745 en als we naar de winters in die periode kijken, is de lange winter van 1740 de winter geweest waarin de taferelen plaatsvonden. Deze winter kende maar liefst 13 weken strenge vorst. Gedurende deze dertien weken kon je elke dag van de week de Elfstedentocht rijden.

We kunnen rustig aannemen dat rechte banen al veel eerder in gebruik waren in de schaatsenrijderij. Midas Dekkers slaat de plank natuurlijk mis als hij in Lichamelijke Oefening stelt dat er tussen de klassieke oudheid en de 19^e-eeuw geen sport en geen wedstrijd-sport was. Er is al zeker vanaf 1250 geschaatst. In de Gouden eeuw werd, getuige vele schilderijen, gegolft op het ijs. En dus ook in de eerste helft van de 18^e eeuw bestond het wedstrijd schaatsen al, waarbij om eer en prijs werd gereden.

Pier Gezwind, de hardrijder uit het 18^e-eeuwse gedicht staat model voor de stoere Friese wedstrijdrijders. Pier staat zijn mannetje en daagt waar hij komt iedereen uit om tegen hem te rijden. Hij heeft een schaats aan een balk in de ijsherberg opgehangen en wie de schaats er afhaalt, zal om een half vat bier tegen de kampioen der kampioenen rijden. Frederik Schrap neemt de uitdaging aarzelend aan, enkel en alleen omdat hij en zijn dorpsgenoten de snoever Pier meer dan zat zijn. Frederik is natuurlijk geen partij voor Pier, maar hij wint toch de wedstrijd, omdat *de Nijd* zand op de baan van Pier heeft gestrooid. De Nijd heeft kennelijk ook een appeltje te schillen met Pier! Zolang de wedstrijd-

sport bestaat, bestaat kennelijk ook de firma list en bedrog! Pier tuimelt als een geslachte os op het ijs en Frederik kan zijn baan rustig uitrijden.

Zij slaan de lucht vast met hun armen uit het steed. Gelijk als zwanen die het nachtijs stukken klotsen, en flatteren met poot en vleugels langs de schotsen. En nu schijnt Pier me voor, nu Frederik maar, zie daar wie komt daaraan? ‘T is *de Nijd*. Die lang gebeten waar op Pier zijn gloriekansen, die met zijn maag’re kluiven de baan met zand voor hem onzichtbaar ga bestuiven.

De korte baan

Deze geschiedenis en de bijbehorende illustratie vertellen ons niet alleen veel over de gebruiken, maar ook over de wedstrijd baan. De baan waarover Pier en Frederik rijden bestaat uit twee rechte banen met een eindpaal. Dat het twee banen zijn weten we uit het detail van de Nijd die kennelijk in één van de banen zand kon strooien, zonder dat de ander er last van had. Het rijden in twee gescheiden banen is overigens veel minder vanzelfsprekend dan we nu geneigd zijn te denken. Buiten onze landsgrenzen reden en rijden de Britten en de Amerikanen (nog steeds) wel met alle rijders in dezelfde baan. Dat zogenoemde packstyle racen is in de VS nog steeds razend populair, hoewel het geen officieel erkende wedstrijd vorm meer is. De ISU heeft één keer een uitzondering gemaakt: tijdens de Olympische Spelen van 1932 startten alle rijders met acht man tegelijk in dezelfde baan, zij het onder luid protest van de Europeanen. De Europeanen kenden het systeem niet en de strategie al helemaal niet. Al tijdens de eerste ritten bleek dat het - om welke afstand het ook ging - altijd aankwam op een eindsprint. De Amerikanen wonnen uiteraard alle gouden medailles in 1932.

De Amerikanen waren trouwens ook gewend om op skatingrinks te rijden, ovale banen van maximaal zo’n 300 meter lengte. Beide rijders ook weer in dezelfde baan. Het was een grote wedstrijd sport waar veel geld in omging. De Noorse schaatser Oscar Mathisen heeft ook twee jaar in deze competitie gereden.

Het rijden in twee gescheiden banen was mogelijk typisch Hollands. Elke rijder zijn eigen baan, die even lang was als de baan van zijn tegenstander. Hoewel er natu-

urlijk wel een voorsprong gegeven kon worden aan mindere tegenstanders. Schaatsen in één baan komt ons moderne mensen onlogisch voor, maar er was wel degelijk een goed argument: gelijke kansen. Op natuurijs is immers elke scheur of oneffenheid in het nadeel van de rijder die zo'n oneffenheid in zijn baan tegenkwam. Dan ligt één baan voor alle rijders voor de hand. Tenzij je twee keer rijdt en daarbij van baan wisselt.

Rechte banen, zo begon het schaatsen in Nederland. Voor de wind is iedereen een hardrijder zeggen de Friezen. Daarom reden de schaatsers een keer van de kerk af en een keer naar de kerk toe. En bij een gelijke stand reden de rijders een kamprit naar de kerk toe. Soms was er een paal of ton als keerpunt om in één rit zowel voor als tegen de wind in te rijden. Overstappen was er daar dus niet bij: het was afremmen, keren om de paal en weer vaart maken.

Hoe lang was de kortebaar? Kort, ongeveer 150 meter. Elk dorp had zijn eigen regels en baanlengtes. De lengte werd vooral gedicteerd door de beschikbaarheid van

ijs. Als je maar over 140 meter kon beschikken bepaalde dat de lengte van de baan. De standaard is pas aan het eind van de 19^e-eeuw gezet, toen bonden erop uit waren om nationale regels vast te stellen. Hoofddoel van sportbonden was immers eenheid te brengen in de chaos van lokale regels. De officiële standaard voor de korte baan werd uiteindelijk 160 meter voor de heren en 140 voor de dames.

Britten in de bocht

Nederlanders exporteerden het schaatsen naar het Fendistrict ten oosten van Londen. De inwoners van de Fens werden dol op schaatsen – fenskating – en in het district ontstond een geheel eigen schaatscultuur en dus ook een eigen wedstrijdcultuur. De Britten reden Engelse afstanden met als uitgangspunt de mijl. Om de sprinters niet te willen bevoordelen werd er vaak over anderhalve mijl gereden. Liefst rechtuit, zonder bochten, de rijders in dezelfde baan.

Omdat zoveel ijs vrijwel nooit beschikbaar was, bedacht de Britse schaatsbond in 1881 een standaardbaan van een mijl met drie bochten. Voor ons moderne mensen lijkt dat een merk-



*Pier Gezwind rijdt tegen
Frederik Schrap*

waardige keuze, omdat een driehoek altijd scherpe bochten heeft. Maar ook Britten stapten net als de Hollanders en de Friezen niet over in de bocht. Ze kenden alleen de techniek van remmen en keren. In deze driehoek reden de Fenskaters in dezelfde baan, behalve in de bocht. Daar golden aparte voorrangregels als de ridders er tegelijkertijd aankwamen, kreeg de man aan de binnenkant – links - voorrang.

Die scherpe bochten waren de Hollanders ook niet vreemd. De Hollanders reden in tegenstelling tot de Friezen in de 19^e eeuw op een baan in de vorm van een langgerekt hoefijzer. Twee rechte, gescheiden banen met een redelijk scherp keerpunt, geen paal maar een scherpe bocht. Overstappen in die scherpe bocht was eigenlijk niet goed mogelijk. Bij de start stond meestal een kleedhok, vooral voor de dames die hun bovenkleding aflegden en in het wollen ondergoed over de baan scheerden. Daar kwamen uiteraard veel bezoekers op af. Overigens was het hoefijzer niet de enige standaard in Holland. De korte baan bestond er natuurlijk ook en Friese hardrijders werden regelmatig uitgenodigd om in Holland te komen rijden. Daar waren vaak aanzienlijke bedragen mee gemoeid.

Paulsen: veni, vidi, foetsie

Vanaf 1880 gaan Britten en Nederlanders ook internationaal tegen elkaar rijden. Zij waren er bovendien bijzonder op gebrand om tegen de befaamde Noorse hardrijder Axel Paulsen te rijden. Hij had zichzelf al immers al uitgeroepen tot wereldkampioen (wat hij de facto ook was). Paulsen werd daarom in 1885 uitgedaagd om in Friesland uit te komen tegen de Britten en de Nederlanders. Paulsen, kwam, zag en vertrok. In Leeuwarden was namelijk een baan met een heel scherpe bocht geprepareerd - een hoefijzer - en dat was zeer tegen de zin van Paulsen die zich diep beledigd voelde. Paulsen eiste een baan met twee ruime bochten, zoals hij gewend was in Noorwegen (toen nog officieel Zweden). Het kampioenschap eindigde in een knallende ruzie over de vorm van de baan. De Hollanders noemden Paulsen een lafaard – een kojun- en Paulsen daagde op zijn beurt elke Hollander en Brit uit om op een ovaal tegen hem te rijden om het niet al te misselijk bedrag van 50 Engelse pond. Niemand nam de uitdaging aan en Paulsen nam de boot terug naar Noorwegen zonder zijn schaatsen uit de tas te halen.

Vorm en vent

De elite ging eind 19^e eeuw vaker over om op ovale banen te rijden, terwijl de professionals, de broodrijders op hun korte banen, soms met een scherpe bocht bleven rijden. In de strenge winter van 1890/91 was er in Heerenveen een groot open Nederlands kampioenschap. De amateurs reden op hun ovale baan met een lengte van anderhalve mijl. De professionals reden op een hoefijzer dat volledig geïntegreerd was in het ovaal. Zij maakten gebruik van een van de twee bochten op het ovaal en reden daarna diagonaal weer terug naar het startpunt.

De amateurs waren de heren van stand, die graag het rijden om geldbedragen uit de sport wilden bannen. De professionals wilden echter deze belangrijke bijverdiende niet opgeven. Voor hen werd een oplossing bedacht in de vorm van reiskostenvergoedingen en beurzen. Dat systeem maakte het voor de sportbonden acceptabel om de professional toe te laten op internationale kampioenschappen. Zij konden in feite ook niet veel anders, omdat de professionals veruit de beste ridders waren en de landen uiteraard hun beste ridders internationaal wilden laten uitkomen. De Brit James Smart won het open kampioenschap in Heerenveen bij de professionals.

De broodrijders bleven nog lang op korte banen rijden, vooral in Friesland. Zij weigerden hun amateurstatus op te geven en het rijden op een ovale baan met jargon dat ver van hun bed was stond ze al helemaal niet aan: start, finish woorden die ons nu als gewoon in de oren klinken waren dat in de eerste helft van de vorige eeuw niet. Pas in de jaren 50 en 60 gaven de broodrijders de professionele status op, toen zij inzagen dat er veel meer eer te behalen was op de lange baan. Daar konden ze ook internationaal rijden. De korte baan was eigenlijk alleen nog in Friesland te vinden en dan ook alleen nog als natuurijs was. Op de langebaan kon je de hele winter op kunstijs rijden. Nu is het rijden op de korte baan een folkloristisch evenement geworden, zij het dat het wel veel spektakel biedt aan de toeschouwers.

Bronnen:

Alvaarsma (Boelardus van Boelens): de Winter in drie zangen. In: *De Honingbije*. Leeuwarden 1749.
 Heathcote, J.M. en C.G. Tebbutt. Skating in: *The Badminton Library of sports en pastimes*, Londen, 1885.
 Dohle, M en Kees van der Sluys: *De Blokjeslegger van Turijn*, Bussum 2006.

COLOFON

De Sportwereld is een uitgave van *Stichting de Sportwereld*.

Hoofredactie

Max Dohle

Medewerkers

Sjoerd van Tiel, Wilfred van Buuren, Nico van Horn, Max Dohle, Theo Bollerman, Ernst Berends, Frank Grootemaat

Redactieadres

Stichting de Sportwereld

Postbus 11781, 1001 GT Amsterdam

E-mail: redactie@desportwereld.nl

Bankrelatie:

Rabobank Uitgeest 15.21.09.609

Kamer van Koophandel:

Amsterdam 41215142

Abonnementen

De Sportwereld verschijnt vier keer per jaar. Het magazine voor geschiedenis en achtergronden van de sport is alleen beschikbaar voor abonnees en medewerkers van Stichting de Sportwereld. Contributie per jaar: abonnees en medewerkers €20,00 instellingen €25,00. Zonder automatische incasso worden deze prijzen met €1,- verhoogd. U kunt abonnee worden door het Reactieformulier magazine op de website - onder de knop magazine - in te vullen en te verzenden. Overname uit deze uitgave is alleen toegestaan met toestemming van de hoofdredactie.



De Sportwereld, magazine van stichting de Sportwereld, geeft informatie over activiteiten van de stichting. Daarnaast bevat zij artikelen, interviews, boekbesprekingen en ander nieuws over de geschiedenis en achtergronden van de sport. Stichting de Sportwereld stelt zich ten doel: het bevorderen van de kennis van de geschiedenis en de achtergronden van de sport in Nederland. De stichting bevordert sporthistorisch onderzoek en zet zich in voor het behoud van het sportief cultureel erfgoed. Zij tracht dit doel te bereiken door het organiseren van bijeenkomsten (lezingen, studiedagen en werkgroepen), door het vervaardigen van publicaties (nieuwsbrieven en boeken) en door het leggen van contacten tussen beoefenaren van en geïnteresseerden in de geschiedenis en achtergronden van de sport.

STICHTING DE SPORTWERELD

Bestuur:

Nico van Horn (secretaris), Pieter Breuker, Jan van der Putten (penningmeester), Sjoerd van Tiel (voorzitter).

Projectcoördinator:

Wilfred van Buuren. Projectmedewerker: Peter Los.

Webmaster:

info@desportwereld.nl

SURF NAAR DE WEBSITE VAN MAGAZINE DE SPORTWERELD

WWW.DESPORTWERELD.NL



Welkom op de website van de Stichting de Sportwereld

Stichting De Sportwereld stelt zich ten doel: het bevorderen van de kennis van de geschiedenis en de achtergronden van de sport. Zij tracht dit doel te bereiken door het organiseren van bijeenkomsten, lezingen, studiedagen en werkgroepen.

De stichting is in 1995 opgericht door Wilfred van Buuren en Oscar Steens.

Stichting De Sportwereld legt contacten tussen beoefenaren van en geïnteresseerden in de geschiedenis en de achtergronden van de sport. Leden zijn historici, schiedliefhebbers, sporters, sportfans, verzamelaars en anderen. De stichting verspreidt publicaties, nieuwsbrieven, boeken en films. In het kwartaalblad **De Sportwereld** verschijnen artikelen, interviews, boekbesprekingen, aanbevelingen en ander nieuws over de geschiedenis en achtergronden van de sport.

NIJWS

03-05-07: Nico Scheepmaker Bekker - Kies het beste sportboek van 2006
03-05-07: Tweede editie sportiefestival in 2008
28-04-07: Alcheimil Zuiderpark-ADO Den Haag - 10 memorabele momenten
23-04-07: Subsidieopdring OCW heeft afspraken met de digitale
17-04-07: Oudeste hockeywedstrijd van Nederland herontdekt - HGC100
15-04-07: Sportieve Erfgoeddag Sportmonument op 22 april 2007
11-04-07: Zwafel 07 - In de media
07-04-07: Hout 2007 Houtjaar - 125 jaar Koninkrijk Schiedsvijvers Bond

